

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ЎЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИШ

Илимий-методикалық журнал

№ 2/3 2025

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2025

2/3-сан

*Ўзбекистон Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз ғәм хабар агентлиги тәрәпинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы ғуўалық берилген.*

Нөкис

2/3-сан 2025

март - апрель

*Қарақалпақстан Республикасы мектепке шекемги хәм мектеп билимлендириўи
министрлиги, Қары Ниязий атындағы Тәрбия педагогикасы миллий институты
Қарақалпақстан филиалы*

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Сабит НУРЖАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Захия НАРИМБЕТОВА
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Хушбоқ НОРБҰТАЕВ
Сапардурды АБАЕВ	Ойниса МУСУРМОНОВА
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Сафо МАТЧОН
Мавлюда АЧИЛОВА	Шукурилло МАРДОНОВ
Азизжан АБДАЗИМОВ	Абдулхамид МИРЗАЕВ
Шухрат АБДУЛЛАЕВ	АбдимураТЕСЕМУРАТОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Даулетназар СЕЙИТКАСЫМОВ
Злийха ОРАЗЫМБЕТОВА	Қалыбай ПРИМБЕТОВ
Мансурбек ОНГАРОВ	Раъно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Норим РАХМАНОВ
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Муқаддас РАХМАНОВА
Марифжон АХМЕДОВ	Светлана СМЕРНОВА (Москва, Россия)
Гулзабира БАБАШЕВА	Тажибай САПАРБАЕВ
Умида БАҲАДИРОВА	Мухаббат САЛАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Гўзал СОДИҚОВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Улбосын СЕЙТЖАНОВА
Гулбахар БЕКИМБЕТОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Комил ГУЛЯМОВ	Нурзода ТОШЕВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Қуанишбек ТҮРЕКЕЕВ
Асқар ДЖУМАШЕВ	Тажибай УТЕБАЕВ
Дилдора ДАВРОНОВА	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди ҚАМАЛОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Тажикал ҚУДАЙБЕРГЕНОВА
Холбой ИБРАГИМОВ	Ойбахор ШАМИЕВА
Шохида ИСТАМОВА	Ризамат ШОДИЕВ
ВОХИД КАРАЕВ	Зафар ЧОРШАНБИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз,Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Сарсенбай КАЗАХБАЕВ	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Мохира КУВВАТОВА	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Джавдод ПЎЛАТОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Гулрухсор ЭРГАШЕВА
Пердебай НАЖИМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
Асқарбай НИЯЗОВ	Қонысбай ЮСУПОВ
	Гулара ЮСУПОВА

Jumanova F.U. Pedagogika yo'nalishidagi oliy ta'lim muassasalarining ma'naviy-ma'rifiy ishlari fonida bo'lajak o'qituvchilarda innovatsion kompetentligini sintezlash	197
Narimbaeva L.K. Oliy ta'lim muassasasi talabalarida yetakchilik fazilatlarini shakllantirishning psixologik va pedagogik sharoitlari	203
Бабаниязова Н.П. Современные научные подходы к цифровизации образования: преимущества, ограничения и перспективы	208
Джанабаева А. Роль дисциплины «педагогика» в формировании методической компетентности будущего учителя иностранного языка	220
Абдулхаева М.Б. Деонтологические подходы к оценке качества обучения в вузе	232
Маманазарова Н.К. Нейромаркетинг в образовании: эмоции как ключ к успеху	237
Nuratdinova J.S. Approaches to Improve Professional Communication Skills (for agricultural students)	245
Smanova A., Spanalieva G. Application of the case-study method in the organization of independent work of students	249

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Safaraliyev A. A. Amir Temur jang san'atida psixologik ta'sir etish usullarining tutgan o'rni	255
Yunusova Sh. Abu Rayhon Beruniyning ilmiy merosi yosh avlodga buyuk merosdir	259
Negmatova Sh.Sh. Samarqand jadidlari ma'naviy-ma'rifiy faoliyatining rivojlanish tendensiyalari	263
Толегенова С.А., Согулкинар Д.А. Лабиринты отчуждения в произведениях Ф.Кафки и Ф.М. Достоевского: от Грегора Замзы до Радиона Раскольникова	268

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Djaykov G., Allamuratova N.K., Saxanova L.J. Tibbiy signal va ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qiluvchi intellektual dasturiy ta'minot yaratish	277
Rustemov A.T. "Media savodxonlik", "Media kompetentsiya", "Talabalarning mediasavodxonligi" tushunchalarining mazmuni, tuzilishi va o'zaro bog'liqligi	282
Avazov G. B. Bo'lajak texnologiya fani o'qituvchilarini kasbiy faoliyatiga tayyorlashda kreativ kompetentligini rivojlantirish metodlarining pedagogik-psixologik imkoniyatlari	287
Alkarova F.N. Umumta'lim maktablarida texnologiya fani o'qituvchilarining uzluksiz kasbiy rivojlanishini takomillashtirish masalalari	294

БАСЛАЎШИ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТӘРБИЯ

Klicheva Z.P., Seitmuratova V.J. Mektepke shekemgi jastag'i balalardn tayanish kompetensiyalarin qaliplestirivde qaraqalpaq xaliq erteklerini ahmiyeti	302
Karimova G. I. Kompetentsiyaviy yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich ta'lim mutaxassislarini kasbiy faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish	310
Matyakubova N.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini pirls xalqaro baholash sinovlariga asoslangan o'qish savodligini baholashda discovery learning modeli misolida	315
Ғаниева А.З. Мактабгача таълимда дуал таълим орқали инновацион бошқарувнинг сифатини баҳолаш индикаторлари ва мезонлари	323
Shukirullaeva S.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining refleksiv kompetentsiyasini shakllantirish	334
Gimazutdinov R.G. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan badminton mashg'ulotlarini olib borish uslubiyati	337
O'razaliyeva S.T. Maktabgacha yoshdagi bolalarga xorijiy tilni o'rgatishda art texnologiyalarining o'rni	345
Tursunboyeva M.D. Bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotiga ijtimoiylashtirishda ota-ona va tarbiyachining roli	348

“MEDIA SAVODXONLIK”, “MEDIA KOMPETENTSIYA”, “TALABALARNING MEDIASAVODXONLIGI” TUSHUNCHALARINING MAZMUNI, TUZILISHI VA O‘ZARO BOG‘LIQLIGI

Rustemov A.T.

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta’lim fakulteti o‘qituvchisi*

Tayanch so‘zlar: media savodxonlik, media ta’lim, tanqidiy fikrlash, axborot xavfsizligi, kommunikatsiya.

Ключевые слова: медиаграмотность, медиаобразование, медиакомпетентность, критическое мышление, информационная безопасность, коммуникация.

Key words: media literacy, media education, media competence, critical thinking, information security, communication.

РЕЗЮМЕ:

Ushbu maqolada global axborot jamiyatida insonning tanqidiy fikrlash qobiliyati va axborotni ongli qabul qilish salohiyatini shakllantirishda media savodxonlik va media ta’limning o’rni tahlil qilinadi. Muallif L. Masterman nazariyasi, YuNESKO tavsiyalari va pandemiya davrida kuzatilgan voqealar orqali bu sohaning qanchalik muhim ekanini ko’rsatib beradi. Shuningdek, maqolada yosh avlodni media muhitda to’g’ri harakat qilishga o’rgatish, media matnlarni tanqidiy tahlil qilish ko’nikmalarini shakllantirish masalalari muhokama qilinadi.

РЕЗЮМЕ:

В данной статье рассматривается значение медиаграмотности и медиаобразования в условиях современного информационного общества. Автор анализирует необходимость формирования критического мышления у молодежи, умения осознанно воспринимать медиатексты и ориентироваться в потоке информации. Используются теоретические основы, предложенные Л. Мастером и рекомендации ЮНЕСКО. Особое внимание уделено роли педагогов в развитии медиакомпетентности учащихся, а также необходимости включения медиаобразования в национальные учебные программы.

SUMMARY:

This article examines the importance of media literacy and media education in the context of the modern information society. The author analyzes the need to develop critical thinking in young people, the ability to consciously perceive media texts and navigate the flow of information. The theoretical foundations proposed by L. Master and UNESCO recommendations are used. Particular attention is paid to the role of teachers in developing students' media competence, as well as the need to include media education in national curricula.

Insoniyatni boshqa tirik mavjudotlardan ajratib turuvchi aql va ong haqida gapiradigan bo'lsak, ularning har ikkisinining umumiy mevasi nutqdir. "Kimki axborotni boshqarsa, olamni ham boshqaradi" degan naql bugun naqadar to'g'ri ekanligiga kundalik hayotimizda guvoh bo'lib turibmiz. Shu nuqtai nazardan qaraganda, shaxsda mediasavodxonlik va media kompetentsiyani shakllantirish, shubhasiz, zamonamizning asosiy talabidir.

Axborotning ko'payishi bilan uning to'g'ri yoki yolg'onligini aniqlash qiyinlashadi. Bunga pandemiya davrida to'liq amin bo'ldik. Koronavirus haqida noto'g'ri ma'lumotlar har bir oilada muhokama qilindi. Biz, albatta, bunga shubha qilmaymiz. So'nggi yillarda jamiyatda media savodxonlikning pastligi qo'rquv, ishonchsizlik, sog'liqni saqlash sohasidagi loyihalar muvaffaqiyatsizlikka uchrashi, ijtimoiy qutblanish va nafratga olib kelishini yaqqol ko'rdik.

Shuning uchun media vositalaridan malakali foydalanish uchun maxsus bilim talab etiladi. Buni "mediasavodxonlik" deb atash odat tusiga kirgan. Tadqiqot davomida tahlil qilingan adabiyotlarda "media ta'lim" atamasi nisbatan yaqinda qo'llanila boshlandi: Matbuot, televideniye, radio, kino, reklama, internet kabi ommaviy axborot vositalari va boshqa aloqa vositalarining ta'sirini va uning turli xil qo'llanilishini o'rganuvchi umumiy bilim sohasi. Bu bilimlar, birinchi navbatda, media sohasi xodimlarini tayyorlashda, shuningdek, barcha odamlarning axborot-kommunikatsiya savodxonligini oshirishda foydalaniladi. Ikkinchisi, odatda, "media kompetentsiyasi" ni shakllantiradigan bilim sifatida tushuniladi.

Media ta'lim pedagogikaning ommaviy kommunikatsiya qonuniyatlarini o'rganuvchi bo'limidir. Uning ilmiy jihatdan aniqlangan asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- yosh avlodni jamiyatdagi odamlar atrofidagi axborotni to'g'ri idrok etish va tushunishga tayyorlash;
- axborotning psixikaga ta'siri oqibatlarini tushunish malakalarini shakllantirish.

Mediasavodxonlik dunyodagi har qanday davlatning har bir fuqarosining o'z fikrini erkin ifoda etish va axborot olishdagi asosiy huquqlaridan biri bo'lib, demokratiyani qo'llab-quvvatlash vositasidir. Mediasavodxonlikni barcha mamlakatlarning milliy o'quv dasturlariga, shuningdek, qo'shimcha, norasmiy va umrbod ta'lim tizimiga kiritish tavsiya etiladi. Media savodxonligi jamoatchilikka quyidagilarni bilish imkonini beradi:

- a) media matnlarni tahlil qilish, tanqidiy tushunish va yaratish va tuzish;

b) media matnlarining manbalarini, ularning siyosiy, ijtimoiy, tijorat yoki madaniy manfaatlarini va ularning mazmunini aniqlash;

c) media tomonidan tarqatiladigan media matnlari va qadriyatlarini tushuntirish;

d) o'z media matnlarini yaratish va tarqatish, tegishli media vositalarini tanlash va ularga qiziqqan auditoriyani topish;

e) qabul qilish va ishlab chiqarish uchun media vositalaridan bepul foydalanish.

Media ta'lim talabalarga media madaniyat olamiga moslashish, ommaviy axborot vositalari tilini o'zlashtirish, media matnlarni tahlil qilish va o'rganish va hokazolarga yordam berishni maqsad qilgan.

Bu sohaning taniqli mutaxassisi L.Masterman “mahoratli” va “estetik” yondashuvlarni noto'g'ri deb hisobladi va ularni rad etdi va har qanday mediamatnlarga nisbatan auditoriyaning “tanqidiy fikrlash”ini rivojlantirish asosida o'zining mediasavodxonligi paradigmasini taklif qildi. Xususan, tadqiqot uchun to'rtta muhim yo'nalishni aniqladi:

- media sohasida mualliflik, egalik va nazorat;
- media matnning ta'sirini topish usullari (ya'ni, axborotni kodlash usullari);
- atrofda voqelikni media yordamida qayta ko'rsatish;
- media auditoriyasi.

Bu yerda quyida sanab o'tilgan L.Masterman tomonidan ishlab chiqilgan mediasavodxonlikning 18 tamoyili inobatga olingan. Ular:

1) mediasavodxonlik - bu demokratik jamiyatning ko'plab ijtimoiy tuzilmalari bilan bog'liq bo'lgan jiddiy va muhim bilim sohasi;

2) Mediasavodxonlikning asosiy tushunchasi - qayta tushunish, qayta tanishtirish. Media voqelikni aks ettirmaydi, uni belgilar va sivollar yordamida qayta talqin qiladi.

3) Mediasavodxonlik umrbod davom etadigan jarayondir. Lekin talabalar media ta'lim uchun asosiy auditoriya hisoblanadi;

4) media-ta'limning maqsadlari nafaqat tanqidiy fikrlashni tarbiyalash, balki tanqidiy avtonomiyani rivojlantirishdir;

5) mediasavodxonlik tadqiqot jarayonidir;

6) mediasavodxonlik dolzarb, u keng mafkuraviy va tarixiy kontekstda “bu yerda va hozir” tushunchalarini qamrab oladi;

7) mediasavodxonlikning asosiy tushunchalari, muqobil mazmunnan ko'ra ko'proq tahliliy vositadir;

8) медиабілімде мазмұн дегеніміз, нұсқалы сараптамалық құралдарды дамыту болып табылады;

9) media-ta'lim samaradorligini ikkita mezon bo'yicha baholash mumkin: o'quvchilarning tanqidiy fikrlashni yangi vaziyatlarda qo'llash qobiliyati va media ga nisbatan bildirgan majburiyatlari va motivatsiyalari soni;

10) O'quvchilarning mediasavodxonligini eng yaxshi baholash - ularning o'z-o'zini baholashidir;

11) media-ta'lim o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirishga intiladi, ularga fikrlash va muloqot qilish imkoniyatini beradi;

12) media-ta'lim, birinchi navbatda, bahs-munozara emas, balki dialog (V.S.Biblerning "madaniyatlar muloqoti" ta'lim paradigmasi bilan inventarizatsiya);

13) Media ta'limi, birinchi navbatda, faol va ochiq, demokratik pedagoglarni yetishtirishga qaratilgan. Xulosa qilib aytganda, mediasavodxonlik - bu ishlarni amalga oshirishning ko'plab yangi usullari va ularni yangi sohalarida qo'llash;

14) media-ta'lim hamkorlikda, ko'pincha guruhlarda o'rganishga qaratilgan;

15) mediata'lim "amaliy tanqid" va "tanqidiy amaliyot"dan iborat;

16) mediata'lim ota-onalar, media sohasining mahoratli xodimlari va pedagoglarning o'zaro hamkorligini nazarda tutadi;

17) mediasavodxonlik davom etayotgan o'zgarishlar bilan bog'liq;

18) Media tadqiqotlari alohida sohadir.

Taklif etilayotgan tamoyillar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar yuqorida aytib o'tilgan bilimlarning barchasini bermayaptilar yoki yoshlarning o'zlari o'rganish imkoniyati kam. Olimning fikricha, mediasavodxonlik bu mediamadaniyat asarlarini baholash jarayoni emas, balki ularni o'rganish jarayonidir: "O'qituvchilar ham, o'quvchilar ham bir-biriga saboq berishi, birgalikda izlanishlari mumkin bo'lgan muloqotning yangi usullarini ishlab chiqish zarur".»

Ushbu mulohazalardan xulosa qilamizki, pedagogik e'tiborda asosiy maqsadni e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak: yoshlarning media matnlari, ular qanday va kimning manfaati uchun ishlab chiqarilganligi, qanday tashkil etilganligi, nimani anglatishi, voqelikni qanday aks ettirishi va bu taqdimot qanday "tomoshabinlar tomonidan o'qilishi" haqidagi tushunchalarini rivojlantirishga olib keladigan yo'lni osonlashtirish.

Mediasavodxonlik V.S.Bibler kontseptsiyasiga ko'ra, tanqidiy so'rov va dialogga asoslanadi, ya'ni o'qituvchi va o'quvchilar faoliyati orqali o'zlashtirilgan yangi bilimdir.

YUNESKO materiallarida media-ta'lim quyidagicha ta'riflanadi: ommaviy kommunikatsiya vositalaridan foydalanishda nazariy va amaliy ko'nikmalarni o'rgatishga qaratilgan umumiy pedagogik ta'limning bir qismi. 2002-yilda

YuNESKO tomonidan o'tkazilgan xalqaro konferensiyada mediasavodxonlik har qanday davlatdagi har bir shaxsning axborot olish huquqi va o'zini ifoda etish erkinligi sifatida belgilandi. Har bir mamlakatda ushbu kontseptsiyaga yondashuvlar xilma-xilligini inobatga olgan holda, bu bilimlarni imkon qadar milliy o'quv dasturlari, qo'shimcha ta'lim va mustaqil ta'limga kiritish tavsiya etiladi.

Xulosa qilishimiz mumkinki, mediata'limning asosiy vazifasi yosh avlodni axborot jamiyatida yashashga tayyorlash, uni anglash, uning psixikaga ta'sirini anglash, undan himoyalaniish yo'llarini o'rgatishdir. Mediasavodxonlikni shartli ravishda quyidagi uch yo'nalishga bo'lish mumkin: bo'lajak mutaxassislarni (jurnalistlar, ssenariynavislar, rejissyorlar, operatorlar, aktyorlar, kintotanqidchilar va boshqalar) tarbiyalash; bo'lajak media o'qituvchilari; o'quvchilar va talabalarning umumiy ta'limining bir qismi sifatida. Biz ko'rib chiqayotgan masala ushbu uchinchi sohaga to'g'ri keladi, deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ABAYIOTLAR:

1. Masterman L. Teaching the Media. Routledge. (1997).
2. UNESCO Grünwald Declaration on Media Education. International Media Literacy Conference. (2002).
3. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Polity Press. (2003).
4. Hobbs R. Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. Corwin Press. (2011).
5. Усмонова Н. Медиа саводхонлик ва ўқитувчи компетенцияси. Та'лим ва Innovatsiya журнали, №4. (2020).
6. Қўргонтепаева М. Пандемия даврида ахборот оқими ва фуқаролик онги. Жамият ва билим, №2. (2023).
7. ЮНЕСКО. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. (2011).
8. Bibler V. S. The Foundations of the Philosophy of Dialogue. Moscow. (1991).